

Өндөр, бидэр модонь
 Орагарон сарсана,
 Сигэтэй чирэтэй Тограшонь
 Хормагарэн сарсана.

Көнө торгөн көнджэлинь
 Кендэн гиджэ кегулсмбэ,
 Көишөн буурэл өвгигэ
 Кенигэн гиджэ сансмбэ?

Бүтү, бүтү модндөнъ
 Бүргэд шовунь дуулна,
 Бүргэр койр нүднэсэм
 Бүлэнен нольмсон асхерна.

/Хуучна хальмэг дун/.

I. Церна хотэн.

Салвругаса гириур Йовхна, хаалгин барун бийдэ, дөрвөн-тавэн дуунадэ, горвөн толга холин баран болджэ үзгднэ. Энэ горвөн толгagé "Горвөн Вусрэг" гиджэ нерэднэ. Тэрэ горвөн толган өөрөнъ, малин идгэр буурлси, 7-8 иштэй гермүдэсэ бүрдсэн, бичкн хотэн байнэ. Энэ - багэ дөрвчин байн Церна хотэн гиджэ нерэдгднэ.

Теег дундэ тонтасэн толгас төгэлэд, тенгсин дольганшингэ дольгалсэн, зултргнэ никтэр ургдэг. Тэрэ дундэ энэ хотна идилджэ Йовхэ малмуд бичкөн-бичкөн цегмүд болджэ йрэ үзгднэ.

Эгсэн өргөн, сэйхэн теегвэ! Орүим үдэ өнгөрд, нарна халун хурцлад ирвэ. Нимтэй нилхэ өвснэ олон-зүүлэ үнэр хамрар орхөла цогцэ джөблөрсөн болад, ховдгар киингдэд, зэрмдэн таалвртагар экрүлэд орндэг. Хаалгэ керчэд голур орсэн бичкөн-бичкөн зуухта саласар орхлага, номгар сержангсэн хаврин буйлхон салькигэ дахад эрвигин үнэр хамрар орхлага, чееджэ бийе сарулдад, нөр сергэд, толга гиигрэд оддэг.

"Эгсэн сэйхэн орчолнгвэ! Орчолнг мимэ сэйхэн деерэсэ күн Укхэсэн йэдэг болховэ. Мимэ сэйхэн орчолнгасэ хагцджэ оркад; нань ямаран сэйхэн орчолонг Уэхүвэ" -- гиджэ, тергэр теегин хаалгар Йовджэ Йовсэн Зурман байн санджэ Йовна.

Морал уга цянгиртсэн өргөн агаар көвчгөр цаган уулам нисчэ йовкэ көвчөг митэ, негэ негэй көблдэд нислднэ. Зурмон Зөвдэн уулнур хэлэн, таг дундонг негхөн бичкөн харэ цег үэнэ. Энэ - теегин эйг тейртэ таваарен джиргдже йомна. Зурмон ухаалдже йомна. "Эгсэн джиргдгэ ймтэжэ!... Гал- царен, дурдан, мидэй, кеиджэ угагар, аль сансарен, төвнүн, зовлонг чиген угагар, тоолвор чиген угагар, иигэд аргул дуград байхэ. Энэ элдэнтэ иимэ болхонь" -... иигэд сандже йовад: "Би югаарен дутувэ? Би чиген дурдан бэйналма"...

Олон-олон ухан Зурмина толгадэ орна. Тигэд тоола, сана йовдэ, энэ бэйснэсэн улмар байджад, эркэ килтэ болад, санагарен хантенгэ болдэе одна. Гейткэн тергөнэ дангшохла чочад одхлань, хамар сандже йовсөн то- олворонь цуг тарад, "күн ямаран икэ саната" гидже хяру бийинь ужална.

- "Күннэсэ икэ саната йомон орчолонгдэ бэйхийе" - гидже гейткэн доолаче өвгнэсэн Зурмон сурна. Өвгөн ардан хэлэдже оркад, шилврэн йагэс доран дүрэн, бичкэ хэвргшлэд суудже авад:

- "Күүнэсэ икэ саната болон ховдэг йомон делкэде уга. Хойр күүндэ нарта орчолонг ховагад өгхлэ бичкэдэд бэйдже гидэг бишү. Негэ күүдэ огхлэге бичкэ чидлэсэнэ давад бэйдэг. Күүнэ седнел гидэг йомон иимэ болдэг" - гидже өвгөн келдже оркад, доолаган көндэгэд мөрэн туувэ.

- "Тиме чиген болна. Би санагаран хан болад суудже орксэн сам дала" - гидже цотран Зурмон-байн сарна. Зөвэр тагчег йовдже йовад, доолаче өвгөн хоолан гэсэн:

- "Олон чонин бийинь күүнэсэ ховдэг бишэ. Мөртэ кү үзхлэрэн чонэ, ягад өлсчэ бэйснэ бийинь, идэдже бэйсэн хотан хайин зулна. Күн болхэла авигэ, өлдээн төлэ үкхэсэн чиген йэхэш. Негэ күн Бурхдгэ кү рэд, "газэрмэ бичкэн, газэр өгтөн" - гидже сурдже гидэг. "Тиме болхэла гертэн күрэд, герэсэн авен нарен суухур гүүгэд, ямаран холэ газртэ күрнэте, күрэд зогссэн газэр күртлэн цугтэнэ автэн" - гидже Бурхэд зэрлэг болдэе. Залу икэ байирта хэрдже ирэд, гертэсэн авен нарен суухур гарад гүүнэ. Гуудже газэр күн бардже чадше угалэм. Залу гүүгэд йомна, газэр чилхэш. Гүүгэ, гүүгэ йовдже, чидлэнь чилэд, кошэд, аше сүүлдэнь цангад киисхлэрэн, гаран дакэд негэ алдлэн, "энэнь басэ мини" гидже келэн ймэнь гарчэ гидэг" - гидже келсэн өвгөнэ туудже Зурмондэ эсэ таасгдэе.

- "Нэ, нэ, дууган ахртэн, мөрэн негэ бичкэ туудже өгтөн. Терэ горвен толган хадмудэ бэйсэн хотнур хадмисэн хаалгэ хэлэн йовтөн, очэ үдлий" - гидже келэн, хэвргшлэд, дерэн тохалдад кебтвэ.

Удэл уга шинэ гарсэн хойир төгөн хаалгэ, тооста зам улан хаалгасэ салад, Горвен Вусргтэ бэйсэн Цернэ хотнур темцвэ.

- "Энэ хотидэ күрэд, мөрдэн амрадже авад, аскэн серу дахад көндрхмөн" - гидже келэд, Зурмон-байн ондагэд гандзан гаргадже авад тэмкэ нервэ. Тэмкэ татхэ зуурэ Зурмина горвар татсэн күүмтэ тачанкэ хотидэ ирэд, цаган ишгэ герин газа зогсна.

Энэ гер - бэйрэн байин Цернэ гер. Герте орад, герин эзэнлэ таньлдад, цэягэн уудже суутлэнь, ондор, хоо-цаган күүкөн ордэ ирэд Цернэ эмгнлэ шимлдэд зогсна. Энэ күүнэ үзэ, Зурмина бэйсэн бийинь менрэд олна. Дөчөн кистэ Зурмина зүркен, теегин ймдэ цецга үзэн ймдрэд, бульгисэн болад одна. Дуридэ эсэ диигддэг насэн, цогцэ уга! Эгсэн кецү сэйхэн нүдмбэ, күүмсквэ, хэлхвэ, хамрвэ, цокцвэ? Цокцинь... Теегин эмнэг гэрэсэлтнэ эмнэг тернэ, күүнэ гарла харгад уга цокцта. Хойир совсөн сэйинь чикэйинь, алогтэ гил- вкэд цааран-нааран мелмлдээнэ.

Энэ хамгигэ үздэе бэйсэн Зурмондэ, арвен долата Тогршин зеегтэ харэ нүднэнь хэлэцэ, уулдэ ургсэн эрцэ цаган чолуна бийинь урхжамэ болдже медгдэнэ.

Одгэ цаггин ушачирин зэрмонь, уулэ хальмэг күүкөн ямаран анчэ-авьяста болдгинь сэйнар медхэм бишэ боллта. Уулэ хальмэг күүкешэнгэ күүнэд одгэ цагтэ кецү ховэр.

Тогрш, өргөн теегиннь цевэр агартэ, экэ-эцгинь гартэ, нэрэн сургмдзаснь,

олон-зүүлэ чимгтэй, утхта тууль-тууджасонь уха аоче цангалсон учер деерээсэ оньгта, нэрэн, күүшэнгү, мана модон келэр келдэ медууджа болшо уга, негэ өвөрцө джөөлөн болон тебчэнгү, бцгя цаггин. күүндэсэ адымаран чигэн онгдэрсэн өвөрцө болдог. Негэ өвөрцэ зүүлэ зүүлддэ орхтаран, күүндэ келд уга, бийинь олон зүсэр талад, төр негэд баядэг - йорча, болгамдзетя. Эсэ гиджэ, негэ эцгян дахад орос балгсиде ярмде одхла, терэ йовдөл мартне уга байирта болон темдгтй цаг болдже ухандень Улддэг.

Төгрэш ганцхэн эцгтй, кесгтэ олдшэ уга тегшэ ке цогцта, 17-та саяхй.

Зурмэн энэ хотндэ Удлдэ орнад, йовөл уга хонэна. Церэн байнта икэ бөрхөн танэл болдже орнад, мангдургэнь брүгяр йовдже одна.

Нөкэдүртэнь Зурмэн-байин дэкад энэ хотндэ асхэн шидэр ирад аркдэд, цугталаны таньлдад хонхларэн, Төгрэшин эцгэ, Санджэ өвгигэ нааре гиджэ авад, дала мөнгө, ширяреннь ца өгэд, хотна нааткэ амтндэ чигэн дала мөнгө тарагад өгчэ орнад, брүндэнь хярдже одна.

Энэ йовдөл икэ өвөрцө, сонджолта йовдөл болвэ. Учэр түүгяр: "Иимэ сонджолтагар эклсэн йомэн, иимэ сонджолтагар чилхэ чигэн болнал" гиджэ, аамсдэ, Төгрэшин эцгэ, Санджэ өвгөн ухална.

2. ТОГРАШИН ЗҮРКН:

Төгрэш арвен долата. Кучер, кучер генэртй халун насэн. Хаврин нилхэ цецгй хаврин халун нарна ээвртэ эвпэгэд тиниджэ баяхшигэ, Төгрэш насн ирвасэ олон-зүсэн амтэхэн ухан орад, терэ уханы күсөл болад, сөөдөннь зүүдндэнь хөврэд, амтэхэн тачал зүркидэнь Улддэг болад баявэ.

Ахрар келхдэ: амаран икэ чолун газэр деере баявэ чигэн, чөлөтй болсарэнь булталдад, даргдөл уга хаврин нилхэ ногоан ургдже баяхшигэ, Төгрэшин эмнэг дурэн, тенгэр-бурхдин заясар, хальмгин нэрэн йосиде күчэ өгөл уга, зүркэн деерэнь заядар цецгярэд ирвэ.

Одаахэн Урэс болсиде, бөкэс ноолдсэн. Энүндэ ноолдсэн 18-тй Окна алагтрсэн зеегтй харэ нүдэн, хо-цаган чиря, залугин саяхэн ургэцэнь нүдэн анэд унтхлань Төгрэшин зүүдндэ орад, бийлань күүнддэг болад баявэ. - "Зуг, көөр, бнчөн" - гиджэ Төгрэш дотран санэна. - "Дотркэнь хагрха эсэ болсөн хөбнэ, газакэ хагрхасэнь кезй чигэн бүтөдхэ" - гиджэ дэкад саягар таялнй.

Төгрэшин аамшог неган. Аамшоги - Төгрэшин амтэхэн уха-седклинь Окэн меджэ баяхш. - "Намагэ зүүдндэн Уэдэл күүкэн баянй гиджэ Окэн сандог болхийе? Көөркэ гед санандан намагэ таалдог күүкэн баядэг болхийе" - гигэд Төгрэш ухалдже баягэд, зярмдэн бийинь бийасэн ичэд, энэ ухаган арлгөхяр, мартхар ядна. Болвэ, хяру Окна цогцэ, баядөл нүдэндэнь, тоолвртэнь үзгдэд одхла, жарэм болад: "Уга... уга, бнчөн күүнй хөвань өвэр дотронь" - гиджэ саягар тоолхлань, брчэ дотркэ зүркэнь өвдөл уга, амтэхняр урсад одна.

Тигэд сууджэ суутлэнь, холдэ джирлгэн дүндэ негэ мөртй кун үзгдвэ. Төгрэшигэ халлага баятөл, Цернй герин газа Окэн ирад буувэ.

- "Көөркэ, Окэн" - гигэд бийдэн дотран келэн, агчмин зуурэ баяссон бийннь менрсэн болад одвэ. Төгрэш негэ керөг олдже авад, Окнигэ үзхин кергтэ, Цернй эмгнүр ирнй. Цернй эмгнлй күүндөджэ баягэд, Окнур халхлй, Окна зеегтй харэ нүднй халачэ өмнэсонь зөрлицвэ. Төгрэшин зүркигэ утхар кердже баяхэ митэ джингнэд одхла, хойр цаган халхэнь улагад, чирянь гал ассэн болад одвэ. Төгрэш торчэ баядже чадад эсэ медөгчяр гарад хярвэ.

Окна зүркэн басэ чигэн бульгвэ, Төгрэшин зөрлицсөн хурцэ халачигэ тогтугар үзджэ чадсэн уга. Төгрэшшигэ басэ агчмин зуурэ уумвэ. Иимэ тегшэ саяхэн күүкэ Окэн шинээн үзджэ баяссонь энэ.

Удөл уга, керган күүндэ орнад, мордад хярдже йовад, Төгрэшигэ гериннь газа йовсигэ үзэд, - "Мендэ баятөн, байрта харгдже баяй" - гиджэ Окэн мөрон деерасэн келхлэнь, Төгрэш, "Тиигий" - гиджэ келэд, Окнур хал-

гэд, ярилсад инэгэд, гертэн орво.

3. ДУРНА ТАЧАМ.

Окна толгадэ Тöгрäшин байдэл зургдэд, нүдндөнъ үзгэд байдэг болво. Болво, Укрä баасе мондлдэг хорхагэ бамбэ цецгä деере неду тавд байдво чигэн, бууджэ одад байдэг зөвтä. Энэ митэ Окэн чигэн Тöгрäшигэ - теегин бамбэ цецгадэ тоолад, бийән - баасе мондлдэг хорхагэ тохрагад, хөвäsөн цöкрджэ ужалво. Болво, дурнасэ кутä йомөн уга. Дурэн гисигэ мана медлär медэдлэ келхдэ дегэд күчөр, нэрэн төр.

Дурэн зүрктä äмтэн болгидэ байдэг. Окна дурэн улмар күчэ авад, дзи-вөртä äмтэхөн күслмүдөнъ Тöгрäшүр нисэд байдэг болво.

- "Теегигэ бүтэгэд ургдэг бамбэ цецгäс дэнджэ ургхэ уга гиджэ теег зовхэ керэг уга. Хавор ирхөлä - бийинь ургхэ. Хальмөг күүкөн басэ энэ митэ. Кургэн олдшэ уга гиджэ зовхэ керэг уга. Насонь күцхэлä - экэ-эцгөнъ бийсонь олджэ өгхэ. Учар иимэ болсар, Тöгрäш нанла äдэл негэ му көвүгэ оньгтан эсэ авсэн чигэн болад байдтхä." - гиджэ Окэн гашугар таальво. Болво, ягэд болво чигэн, күн уга газртэ Тöгрäштä негэ харгө-хар тоолво.

Негэ дэнджэ адунур йовджэ йовад, Тöгрäшигэ тугэл хärүлджэ йовсигэ үзäд, Окэн зөрцэ хаджигэд одво. Тöгрäш эсэ үзсэн болад туглмудан туувө. Окнигэ өөрдäд ирäd мөндлхләнъ, мөндлджэ орнад, зогсчэ күндөл уга, тугл-мудан туугад йовад йовна. Тöгрäш Окнур чикэ хäläхөш.

- "Та негэ хойр мөрэ үзсэн болузатэ? - гиджэ Окэн сурх'ла, - "Уга! - гед ахрар хärүд өгчкэд, йовад йовна. Окэн дахджэ йовад:

- "Та нам үгätä, му дүртä киртä күнлä күүнддэг уга болузатэ?" - гиджэ ходригтäгар өөлсөн байдөл гарво.

- "Му дүртä, киртä күн, зäрмдән торгар цуглджэ орксөн күүнäsэ чигэн үнтä, цевөр болдөг мөн" - гиджэ Тöгрäш хärүд өгвө. Окэн дэнджэ үгэ келл уга йовджэ одво.

Окна ирилгэн Тöгрäштэ тууль болджэ медгдвө. Туглмудан аргул туун йовджэ: "Юнгед эсэ зогсад күндүвө?" - гисэн сурвтан хärүд өгчө чадөл уга байдво. Бийлэрэн күүндäд, туглмудан туугад хотндан шидрдөджэ йовад, Окэнла харгсөн газрурэн аргул эргэд хäläхләнъ, Окэн икэ холдө, негхэн цег болад үзгдөджэ йовад, теегин джирлдэсэн джирлгндэ геедрвө.

- "Мини энэ дурэн, Окна баран теегин джирлгндэ геедрджэ байдшөнгэ геедрäd, негхэн тачалта үзөл болджэ үлдäд намагэ зовахийе?" - гиджэ аргул дотран тоолво. Дäкэд цань бара үзхär ширтхләнъ, джирлгндэ джир-лзäд ганцхөн харэ толга үзгдвө. Нань терэ гиджэ кирцхэ темдгтä баран эсэ үзгдвө.

4. ХАТУ ЙОСН.

Торгдин нертä байн Зурмөн ирäd сар давджэ одсна хөбнэ, торгэд таласэ хойр мөртä күн Цернигэ хäädжэ ирäd, Цернтä өр цäйтөл äркэдäд хонво. Орүндөнъ Церен-байнигэ дахулад хойр хärин залу Санджэ өвгнädэ ирнä. Тöгрäш эсэ медсэн болад, зүн бийе эргджэ байдгэд, гарчө одна. Хөбнөнъ, сонгса байдтөл, Зурмөндэ хадмуд хäädжэ ирсөн хойир күн болджэ гарво.

Церен-байин Санджэ өвгигэ чидлэрэн äлгэд, амон-үгинь авад, хärин хойр залун кергинь күчär күцäгэд йовулджэ оркна. Энэ өдрäsэ авэн бичкөн Тöгрäшин зүркөн деерэ чолун уйгдвө. Зуна халун нарндэ бингән геегэд шарлджэ байдхэ цецгäшөнгэ, Тöгрäшин чирәннь бингөнъ муурад, сөндин күүндär саналдад, бийлэрэн күүндäд йовдөг гөмтä болдво одво. Торгэд-байин, Тöгрäшигэ авжин кергтэ, хойир үртä гергән хärүлсэн зäнгөнъ басэ сонгсгдө. Усөндөнъ буурөл орад байдсэн, 49-тä өвгөн.

- Тöгрäш, чи мини ганцхөн нүдөн болсөн күүномчө... Чи - мини байдтхэ, чи мини джирлгчө... Чамасэ нань нандэ хäläссөн йомөн уга... Саргүн, дзи-

Таввасе насэн ирэд, аавчэн ода көншрэд бэйгэе...
Откэм хоцдад бэйсэн нанде, Ужхинь өмнө негэ бичкэн амар бэйсэ
гэн гиджэ сансэн учар деерйсе, би чамаге торгдин илэ нэгтэ байн
төмөн гиддэг күүндэ болджэ оркувэ. Дяхув? Аргэ уга... Күүнэн күүгэ
ундэ болдгар заяджэ орхсөн йомөн. Би чамаге оньдин хадгав бэйсэ
дше угавэ. Насичэн хяру бичкүүлдэг аргэ уга. Одхэ цагчэн болгэ.
нэ нарэн мандлвэ, шовуд ууран яслдвэ, шарнджэна толгас бүчөрлвэ...
жиклэ, орчөлнгин бээдел дахад, чини чигэн джиргөл Узхэ цагчэн дара-
гээн ирвэ. Юмндэ бичэ зовэ... Юн гихэв... Бээхтэ күүндэ одхларэн
ни гесэ олснэхэ угачэ. Чи минн ачиге тигджэ хярулжэ зөвтэчэ -
жэ буурэл аавень келэн, нүднәннь булнгасэ чиихтсэн нольмсан
чуфарэн эрчвэ.

Төгрәш гашун харэ нольмсан асхручэн, аавиннь элэд бэйсэн киилгинь
гасаслэн бээджэ суувэ. Гилвксэн булэд зүн ке сээхэн шагларэ цовлдүл-
гэ үлдэгэд, күүннэ урэн гарин хургна үзүртэ үмскятэ хурубчла харгад
торд-торд гисэн аань сонгсгдал, гер дотөр тагчрвэ. Күүнэн гүүнәр са-
лджэ оркад:

- Аавэ, намаге алтэн-мөнгнәсэ хулдэджэ бээнтэ? Минигәр болхөла, сед-
кәл эсэ туссэн байн күүндэ одад тана ачиге хярулсндэ орхөннь, седкәл-
жаган дахсэн үгәтэ күүндэ одад ачитэн хярулсэн таалмджэтэ болэн
сээхэн болхэ зөбтәл. Аавэ, га эндүрджэ бээххийтэ? - гиджэ, нольмсан
анцарэн арчэн бээджэ сурвэ.

- Күүнөн, чамдэ би мал харга болхөн угавэ. Эцгиннь өмнәсэ: тана буру
гидгэд хяруцәд, керлдәд бээдем бишэ. Тенгәр-Бурхэн шооджэ, тагчгрә! -
гиджэ, зөвәр шүрүтәгәр эцгөннь күүнәнннь амэ боовэ.

Төгрәш, гүүнәр саналджэ оркад, эцгиннь шүрүн үгдэ өблэд, "имэ төләдәннь
эцгин седкәл үрндәннь" гиджэ келэл уга, "экин седкәл үрндэ гиджэ кел-
сэн бээджөл. Экмэ бэйсэн болхөла онгдан болхэ билэ" - гидгэд дотран
танхлань, гашун харэ нольмсан зеегтэ харэ нүднәсәннь күчэ өгөл уга зая-
гар асхрад бээвэ. - "Зүн орсэн газрар утцэн чигэн орхэ зөбтэ. Хальмөг
орссэн ягсэн хату йосәнбө" - гиджэ аргэ уга ухалвэ.

5. ТУРУН ДУРН.

Төгрәшнә, кеерэ тугөл хярулджэ йовслань харгснәсэ нааран, герә ормдан
вәсәг дәнчэ Окән күүннә харгджэ орквэ. Окнәсэ ичдэг-эмәдгән уурад,
кеерэ харгсэн цагтан, мөрнәсэн буучкад, күүндәд суудәг болвэ. Негэ дән-
чэ Окән:

- Чи нандэ дуртайчи? - гиджэ сурна. Төгрәш энэ сурвриннь эсэ сонг-
ссән болад, эндэ-тендән хәлгәд, талдан угэ келджэ бээгәд:

- Акад юмбэ, Окән, би мал оньдин нааран энэ газрур тугөл хяруләд ирәд
бээхэ дурэм күрәд бәәнә" - гиджэ келхланнь -

- Мөрә унад кеерэ йовад йовхэ дурта болховчэ" - гиджэ Окән келвэ.

- Уга, талдан газрур айстан мөрә унад йовад йовхэ дурэн күрхәш" -
гиджэ келәд аргул инәхлань, "чи дуртавчи?" гиджэ сурсән сурвртан хяру
өгчэ бээхинь медәд, Окна зүркән байир дүүрсчэ бульглвэ.

Тигәд, ю-васэ күүнджэ суугад, көвүн күүннүр өөрләд, сун өнәрджэ
бээгәд, теврәд үмсхәр седвэ. Төгрәш хөргләд ноолдхар седжэ оркад, хяру
күчәннь сулдсэн болад, Окна ээмдэ малхан дөнгнәд, эмнэг тернә цогцәннь
менрәд, согтсэн бээдел гарвэ. Чанггар шахдэ бәссән көвүнүр хәлән, "Окән
аргул келән, эеминь түшәд, нүдән аньвэ. Тигджэ бээгәд, үснәсәннь аргул
үмсәд, нүлән сәкән, хяру аньвэ.

Дурни ймтәхән шимдэ дичнәрджэ бээхәннь хаджугасэ хәләсэн күмндэ илэ
медгдмэ болвэ.

Дурэн гисән йомндэ негэ агчәм бээдәг. Энэ агчмдэ Окән күрвэ. Энэ
агчәмдэ күрхләрән, ямаран чигэн чиирәг залун төмөр болсэн зүркәннь урсәд,
дөблрәд, наадгагар наачэ бээхэ бичкән күүндшигэ болджэ оддәг. Энэ агчәмдэ

нуунэд күн өркөр үзэгдсэн сар абча аса гийдэ эрэгдэг юм.

Нуукен, көвүн хойир негө-негндэн Унан голаран дуралда орсон бөлх-
ла - аймшгтй төр. Энэ агчөмдө нуукен көвүгө умхлйрөн - зүрхчөв
атхад абча орсонь терө. Ахрар келхдө - туулан арсиде теегин эгэн хүр
хумсэн шигдөдө одсэн митө болдөг. Болвө, нууки хумсэн зүрхидчөн
ягдла орсонь үзгдхө уга. Гивө чигэн, энэ хумснасө алдурхар седнй гийд
нүчэр йомөн. Алдрхар седже үзө - зүрхөнчөн зүүгэр шаалла бйаха юм
шаркрад бйаха зөбтй. Нуунад нуунй зүрхнүр бөрддд, амтйхөндөнь нүрчө
орнад, цаарандөнь бнггйаха тутөм, терө хумсна атхөлгөн улмар чангград,
залу буритөгта темән митө болдөжө бддөг йомөн.

Энө-име агчөм Окөн, Төгрәш хойрин хоорндө үзгдөдхө бйәннй...

Стөн зүсэн күсөлмүдәр зүрхөн-седвөлмүднй дүүрэд гарсаннй хөбөнө,
Төгрәшигө торгөд байндө болдөжө оркөдөжө гисөн зйнгө Окөн сонгсө. Энэ
зйнгө чөөджинй күлбсөн болвө. Окөн, Төгрәш хойрин тускар амтөн төр
көдөг болвө. Амтнй келән Улдин үзүрәсө хурцө, сүлмәгәсө хурцө болвө
чигән, хурцдөнй керчгдөл уга, хорөндөнй даргдөл уга, хойир бичкөн дурөн
улөм күчө авад цөцгәләд, цөцгән намчөшнгө тинигәд, сарсагад бйәвө.

6. САНДЖИЙ УМИ

Зуна түрүн сарин хуучар, хаврага ирсөн хойр мөртй күн басө ирәд,
Цернәдө әркөдөжө-әркөдөжө, мангдуртөнй йовдөжө одцөхөвө. Удлй туглан
сөргхәр гарсэн Төгрәш, сө-бүрүл тасрвө - эсө ирвө. Амтөн алөнг болө-
лөдд бйәвө. Буурөл Санджө ганцхөн нуукиән хйагәд сөбни дуусөн амтнй-
сө сурән йовад, бр цйәддөжө йовтөла ирвө...

Өдөр, сө уга өвөн нуукиәннй төлй зөвө бйәддөжө эцәд, чинй алдәд муу-
рад бйәвө. Орәлө сар болсөн хөбөнө, нуукигө Зурмөн-байнур оргулад абчө
оддөжө гисөн зйнгө сонгсад, көмшөн Санджө тогтнвө.

Нууке булагад абчө одсөн байн Зурмөн өвгнй зөвлөнг ухандан абчө
бйәхөм уга. Угәтй нуундө аргө уга. Нуукиән сансөн санан дөгәд икө
болад, негө өдөр, өвгөн, боорцган болгад, негө шил әркиән авад, мөбрән
тохдөжө унад, нуукиән үзхәр гарад йовна.

Торгдин эдхө уга эрөм цаган көдй дундө өвгнй мөрөнй ундасад, муу-
рад гииснй. Нүдөн нүрхө газртө негө темдгтй йомөн үзгдхөш. Маласөн
эрөм цаган көдй захөнй үзгдөл уга цйәгәд бйәннй. Буурөл Санджө унла-
сад, цйәләд, нүдөнй бүрүлдәд, харанй тасрад ирвө. Ягвө чигән негө бара
үзхәр, нүдән арчад ширтхланнй -тенгәр, газәр хойрин ниилдвөр, тенсөн
хомхөл цаган үүлөн үзгднй, джирглөн холдө джирдзәннй. Бусу баран уга.
Увлән хооран саахар, гандзгдан бйәсэн әркәсэн хоолан норга йовдөжө,
негө бичкө халад иркләрөн, үкәс гед уугад оркөвө. Умкрд бйәсэн цөг-
цөнй әркин хорндө диилгдәд, кийсәд, дәндөжө бөсөл уга доран унтвө.
Дорөнй махмудиннй шатасөн халун элсөн, дөөрөнй - күмән тесдөжө больша
уга халун зуна нарән махмудиннй шархла, сонту өвгөн түүрчәд бйәвө.
Унгрсөн агчөм болгидө өвгнй махмуд көбгәд, бйәсэн бийинй хавдәд бйәвө.
Өвгнй әркөнй гарад, нүдән сәгәд хәләхлй, махмудөнй шавәр болад нуун-
дрәд, нүдөнй хавдртө даргдәд йомө эсө үзвө. Амөндән нүрхләрөн, бйәсэн
чидлән гаргал мөлкә-мааджа йовдөжө, мөрнүрөн ирәд шилтй әркәрөн ундан
ханггахар седвө, зуг мөрөнй гиисхлй әркөнй хамхрдөжө одсөн санджө.
Аргө уга, келәрөн урлан долагад, аргул хәрү нуград кийсвө. Удөл уга
ухаган алдвө.

Сө болвө. Тенгәр цөвөр, чилгәр, түмөн, джова одөд цәкиддөжө гилвкөннй.
Теегин бүләнкөн салыгән буурлгәд бйәсэн күклинй аргул көнләгәд наагсөн
болна. Теегин үрмөг цаган элсөн, сөрджнгсөн салыкөндө бичкө-бичкәр
бүрй бйәддөжө, амөн уга цөгцинй утулөнг болсөн бичкөн зурмна толгадө
хөврүлвө...

Эцгән үксөн гашута зйнгө сонгсхларөн Төгрәш гөйүрхийе? Аргул
экрәд уульдөжө бйәгәд, аавинй сәкүсндө намчлдөжө мөргөхийе? Эгдәс

Энгрснәннь тускар, хама цогцинь хайсна тускар амтхасэ сурхийе?

Сурхэ... Зуг, кен келдже өгхмбэ?

Тачалта эцгинь тускар теегин эмнэг салькнаса сурэ... Юн болсинь
тамдэ келхэ...

Амэн гархинь өмнө, теегин серүн салькэн чирягинь илад серэл орут-
дэда, мимэ одэн зүсэн ухан Санджэдэ орвэ....